

Prayer as the Subject of Speech Activity and its Communicative Intension

Молитва як предмет мовленнєвої діяльності та її комунікативний намір

Tamara Khomulenko ¹

Dr. in Psychology,
Professor

Тамара Хомуленко ¹

доктор психологічних наук,
професор

E-mail: tamarakhom108@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5951-2196

Oleksiy Kuznetsov ¹

Ph.D. in Psychology,
Postdoctoral student

Олексій Кузнецов ¹

кандидат психологічних наук,
докторант

E-mail: o.kuznetsov@seznam.cz
orcid.org/0000-0002-1699-7859

Karyna Fomenko ¹

Ph.D. in Psychology,
Postdoctoral student

Карина Фоменко ¹

кандидат психологічних наук,
докторант

E-mail: karinafomenko1985@gmail.com
orcid.org/0000-0001-1699-7859

¹ *H.S. Skovoroda Kharkiv
national pedagogical university,
Ukraine*

✉ 2, Valentinovskaya Str.,
Kharkiv, 61000

¹ *Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди, Україна*
✉ вул. Валентинівська, 2,
Харків, 61000

Original manuscript received January 21, 2018

Revised manuscript accepted March 15, 2018

ABSTRACT

The article reveals the phenomenon of prayer as a form of communication between individual and God. It is shown that prayer as a subject of speech activity is the leading form of religious discourse. Based on the analysis of the definitions and classifications of prayer in psychological and psycholinguistic studies, the author concluded that the communicative intention of prayer is highly variable and emphasized the significant heuristic potential of the psychodiagnostic method of prayer for revealing the individual characteristics of prayer appeals. It is noted mentioned in M. Poloma, N.M. Savelyuk, B. Spilka, R. Foster and other scholars research types of prayer («prayer-request for yourself and others», «prayer-gratitude», «prayer-meditation», «prayer-ritual» etc.) form the basis for creating multi-tool psychological technique. Adapted Ukrainian version of A. Lukow's psychodiagnostic questionnaire for investigating the communicative intentions of prayer showed high validity and reliability. The adaptation of the technique to the Ukrainian-language sample resulted in the transformation of its internal structure: unlike the six-factor English version of the original scale, seven subscales were identified in the presented method. The subscales of the questionnaire («prayer as a confession», «prayer as a request for others», «prayer as gratitude», «prayer as a request for oneself», «prayer as a ritual», «prayer as a meditation» and «prayer as a habit») provide an opportunity to comprehensively reveal the place and role of prayer types in the religious communicative behavior of a person, to reveal the communicative intention of turning to God. The article presents the statements on all 25 items of the final version of the questionnaire, as well as the normative values for the subscales. It is emphasized that the adapted material of the technique can serve as material for psycholinguistic studies of religious discourse.

Key words: *prayer, communicative intention, speech activity, religiosity, religious discourse.*

Вступ

Мовленнєва діяльність, виступаючи предметом сучасної психолінгвістики, охоплює широкий спектр проблем, пов'язаних не лише із психічними механізмами мовленнєвого утворення, а й із соціальною взаємодією, комунікацією, яка є основоположним видом з усіх видів діяльності особистості в її життєздійсненні (Засекіна, 2008). Саме тому останнім часом психолінгвістичні дослідження переносять фокус уваги на вивчення процесу комунікації у різних сферах життєдіяльності людини, у тому числі і духовно-релігійній.

Релігійність як комплексний психічний феномен, що проявляється у вірі та прихильності священним сутностям на рівні свідомості, поведінки та ставлень особистості, в останній час стає предметом наукового аналізу не тільки психологічних, а й психолінгвістичних досліджень. Серед низки проявів релігійності у центрі уваги психолінгвістики постає молитва як провідний спосіб релігійного дискурсу. Так, на думку Н.М. Савелюк, молитва – процес і спосіб, дія та текстова опора комунікації людини з Богом, представлені на духовно-релігійному, лінгвістичному та психологічному аспектах наукового аналізу. Вивчення молитви дає змогу дослідити складний внутрішній світ особистості через сукупність релігійно зорієнтованих її висловлювань (Савелюк, 2015).

З.С. Карпенко розглядає молитву як специфічну форму «духовної комунікації, метою якої є досягнення Божого задуму щодо світу і себе (свого покликання) з боку людини і дарування свободи й запит про її плоди з боку Господа» (Карпенко, 2009). Молитовне звернення людини до Бога по суті виявляється благанням не бути покинутим, духовно безпомічним, зневіреним, обманутим і розчарованим у граничних чи критичних ситуаціях, що «випробовують на міцність» особистість і відображає вірування, переконання, моральні принципи тощо (Савелюк, 2015).

У широкому психологічному розумінні молитва – це комунікація, через яку людина ідентифікує себе з Божественним (Спилка, Лэдд, 2015). Між тим, хто молиться, та Сутністю, до якої звернена молитва, існують стосунки. Той що молиться привносить у цю взаємодію свої різноманітні інтерпретації та очікування. Очевидно, що той хто молиться приписує владу Богу та у більшості випадків очікує доброзичливості з боку Божества. Ці очікування легко переводяться у віру в те, що людина отримала додатковий захист і безпеку, тому результатом стає більший душевний спокій. У цьому випадку почуттю безпомічності протистає зростаюче почуття контролю, навіть якщо цей контроль носить компенсаторний характер. Ця ключова роль молитви – наділення людини почуттям більшого контролю – це частина більш масштабних галузей релігії і духовності, які позитивно корелюють з психологічним та фізичним благополуччям (McCullough & Willoughby, 2009).

На думку К. Штольца, молитва виступає як спілкування людини з Богом (цит. за Спилка, Лэдд, 2015). Молитва – це досвід

перебування у процесі спілкування з Богом (Beckman, 1995). Ф. Василюк зазначає, що молитва – це особисте звертання до Бога, сутністю якого є священне «таїнство зустрічі» (Василюк, 2005). В. Москалець визначає молитву як звернення віруючого до Бога, інших надприродних сил, святих із проханням про дарування благ, заступництво, відвернення зла із вдячністю та уславленням (Москалець, 2004).

Молитва – це акт комунікації, що передбачає такі мовленнєві засоби, як «звернення», «просьбу», «потребу», тобто запускає мотивацію для того, щоб молитись (Спилка, Лэдд, 2015). З одного боку, молитва відображає потреби людини у допомозі та спілкуванні з Богом, невід’ємно пов’язана з безпомічністю людини (Hallesby, 1975), з іншого – молитва має потенціал для індивідуального зростання особистості, виступаючи не тільки як засіб подолання недоліків та невдач (Спилка, Лэдд, 2015).

У когнітивній парадигмі молитва – це спосіб, яким люди доходять розуміння свого зв’язку з Богом (Watts & Williams, 1988), оскільки той хто молиться визначає молитву як щось, що відбувається між ним самим та надприродною сутністю, то соціальне пізнання, тобто когніції, є обов’язковою частиною такої взаємодії.

Шляхом факторного аналізу Б. Спилка та К.Л. Ледд (Спилка, Лэдд, 2015) систематизували низку психологічних характеристик молитви, до яких віднесено такі лексеми: «восхвалення», «хороше почуття», «ритуали», «поведінкові звички», «розмова», «вдячність», «заступництво», «страждання», «самоаналіз», «сповідь», «сльози», «самкратральний», «священний», «відпочинок», «духовна просьба», «матеріальна просьба», «радикальний».

Метааналіз психолінгвістичного дослідження Н.М. Савелюк (Савелюк, 2015), якою було проведено контент-аналіз змісту «вільних» молитов студентів з подальшою факторизацією, дозволяє охарактеризувати комунікативний намір виокремлених авторкою тематично-сміслових блоків з відповідним їх семантичним наповненням: 1) «прохання і звертання» як провідний комунікативний намір студентських молитов; 2) «навчання, вчитися», тобто перелік вчинків, дій, подяк студентів за милість Бога; 3) «внутрішні стани та переживання», тобто опис власних емоційних станів студентів у молитвах; 4) «темпоральність», тобто

акцент на часових характеристиках вчинків та рефлексії у молитві; 5) «люди та їх спільноти», тобто згадування членів родини та близьких у молитвах-заступництві; 6) «оцінка» – саморефлексія; 7) «екзистенція» – розгляд екзистенційних буттєвих проблем життя; 8) «фрустрація» – повідомлення у молитві про власні розчарування; 9) «фізичні здатності» як просьба про здоров'я; 10) «Імена Бога» як наявність прямого звернення до Священної сутності; 11) «місце перебування, територія» – як повідомлення місця, за благополуччя на території якого молиться студент; 12) «риси, якості» – повідомлення про психічні якості, що забезпечують духовно-моральне зростання студента; 13) «священне та його символи» – використання слів-маркерів священної тематики; 14) «володіння і добробут» – розкриття проблеми добробуту; 15) «рух і спрямування» – розкриття тематики руху, спрямування; 16) «етичні категорії» – використання моральних категорій; 17) «релігійні архаїзми» – використання слів-маркерів релігійної тематики; 18) «інформація, знання» – прагнення до отримання знань та ін.

Існуючі розрізненість, багатовимірність та значна чисельність комунікативних намірів молитви, які обумовлені її полімотиваційною природою, визначають різноманітність комунікативних звернень до Бога, що передбачає існування різних видів молитви. Так, К. Паргамент (Pargament, 1988) визначає три молитовних текстів-звернень до Бога: 1) молитва-делегування: особистість звертається до Бога з проханням і потім робить висновок, що «тепер проблема знаходиться в руках Бога»; 2) молитва-співпраця: особистість і Бог працюють сумісно для вирішення проблеми; 3) молитва-самоуправління: особистість визнає роль Бога, однак вважає, що проблема може бути вирішена нею самою.

В. Москалець (2004) за змістом виокремлює такі молитви: 1) прохальні молитви, мотивом яких виступає переживання страху втрати, хвороби, смерті, а комунікативним наміром є благання відвернути все це; 2) молитви заступництва, де прохання також виступає комунікативним наміром, однак за змістом прохання стосується інших людей, в основі мовленнєвого мотиву є любов, турбота, піклування, співчуття до ближніх; 3) молитви подяки, обумовлені мотивом вираження вдячності за радощі, втіху, духовні та матеріальні блага; 4) молитви возлюблення, комунікативний

намір яких виявляється у вираженні вдячності від імені не стільки власного, скільки за весь світ.

Р. Фостер (Foster, 2002) усі типи молитви розділив на три групи: 1) внутрішні, що пов'язані з саморозумінням, самовдосконаленням та саморозвитком (прості молитви і молитви за покинутих, молитви самоаналізу, молитви розкаюваного серця, молитви підкорення та передання себе у руки Богові, молитви про самовдосконалення, молитви вирішення, обов'язку та згоди); 2) «зовнішні», які спрямовують на зовнішній світ та допомагають покращити стосунки з іншими людьми та навколишньою реальністю (молитви про повсякденне і банальне, молитви-просьби, молитви-заступництво, молитви для зцілення, молитви страждання, офіційні молитви представлення Бога, радикальні молитви для вираження вдячності); 3) «висхідні», які концентрують увагу на Божестві, на поклонінні, вдячності та почутті Божественного (молитви поклоніння, молитви віри та любові Бога, sacramentalні, літургійні молитви та повчальні молитви, молитви про контакт з Богом, медіативні молитви, споглядальні молитви).

Метааналіз підходів до типології молитви у психологічних дослідженнях, проведений Б. Спілкою та К.Л. Леддом (Спилка, Лэдд, 2015) показав існування понад двадцяти відносно незалежних за своїм комунікативним наміром типів молитовних текстів: молитва-поклоніння, альтруїстична молитва, естетична молитва, молитва-прагнення, молитва-спілкування, молитва-сповідь, молитва-освячення, молитва-споглядання, молитва-залежність, молитва-присвячення, егоїстична молитва, етична молитва, евдемонічна (емоційна) молитва, молитва заради зцілення та від хвороби, молитва за померлих, молитва заради Божественної любові, молитва для Божественного повчання, молитва для етичного зростання, молитва-вдячність, молитва-порада, молитва-заступництво, медитативна молитва, містична молитва, духовна молитва, молитва-покаяння, молитва-просьба, молитва-вихвалення, молитва для вирішення проблеми, ритуальна молитва, молитва-повага і увага, молитва-підкорення, подячний молебен.

На основі дослідження Р. Фостера – К. Ледд (Спилка, Лэдд, 2015) визначив вісім видів молитви: «Аналіз» – молитви з самоаналізом та сповіддю; «Сльози» – молитви з елементами нещастя, суму та скорботи; «Просьба» – просьби про матеріальні

та фізичні потреби; «Радикальні» – молитви як спор, агресія, самовпевненість; «Відпочинок» – молитви для заспокоєння, підкорення в присутності Божественного; «Страждання» – молитва-ідентифікація з горем інших людей; «Заступництво» – молитва про допомогу іншим; «Сакраментальні» – молитви з оцінкою та використанням ритуалів.

Дж. Янссен (Janssen, 2000) чотири типи молитви: 1) «релігійна» – традиційна християнська, що посилює віру в Бога; 2) «медитативна» – пасивне, Я-орієнтоване занурення в думки, підвищена самосвідомість; 3) «психологічна» – спрямована на само змінення, посилення почуття контролю та самоуправління; 4) «просьба» – молитва, спрямована на внутрішні та зовнішні фактори, об'єктивна та спрямована на проблему.

Отже, висока варіативність класифікацій молитви зумовила породження різних за змістом її функціональних моделей, що в свою чергу спричинило виникнення особистісних опитувальників, подібних за психодіагностичною метою – вивченням провідного комунікативного наміру молитви респондента, однак таких, що відрізняються за внутрішньою будовою. Наприклад, в опитувальнику М.М. Poloma and, В.Ф. Pendleton (Poloma & Pendleton, 1989) розроблено чотири шкали – медитативна молитва, ритуальна молитва, молитва-просьба та молитва-розмова, а в оригінальному опитувальнику А. Luckow (de la Mota, A., 2004) – шість (молитва-сповідь, молитва-медитація, молитва-просьба, молитва-ритуал, молитва-звичка і молитва-вдячність).

Психологічне розуміння молитви надає потенціал для досягнення фундаментальних психічних процесів віруючого (мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових тощо) і потребує психодіагностичного виміру, що передбачає суб'єктивну оцінку важливості релігії та релігійних уявлень і світогляду, застосування шкал, пов'язаних зі структурою системи вірувань, розгляд поведінкових індикаторів (молитви, частоти відвідування релігійних служб тощо), застосування у психодіагностиці психосемантичних досліджень релігійних категорій та психолінгвістичних досліджень молитви. У даному дослідженні розглядається проблема адаптації існуючого зарубіжного інструментарію для вивчення переважного комунікативного наміру молитов респондентів.

Метою дослідження є аналіз дослідницького потенціалу методики «шкала молитви» як психодіагностичного інструментарію для вивчення індивідуальних особливостей комунікативного наміру молитви.

Методи дослідження

Процедура емпіричного дослідження передбачала адаптацію англомовної методики шкали молитви А. Лакоу (Luckow et al., 1997, cited in David, 1999) для україномовної вибірки досліджуваних засобами перевірки статистики альфа Кронбаха, первинної описової статистики, факторного та кореляційного аналізу.

Результати дослідження

Оригінальна методика містить 28 пунктів, що репрезентують такі виміри молитви: 1) субшкала «сповідь» (confession), в основі шкали покладені питання про спільне життя з Богом, почуття провини, гріх, наприклад: «Мені важливо розповісти Богові про мої гріхи або недоліки»), 2) субшкала «просьба» (petition), спрямована на визначення ступеню звернення за допомогою чи сприянням, наприклад, «Коли я молюся, я прошу Бога для особливих благословення»); 3) субшкала «ритуал» (ritual), спрямована на виявлення міри слідування жорсткому порядку молитви: «Коли я молюся, я маю певні слова або фрази, які я повторюю кілька разів»); 4) субшкала «медитація» (meditation-improvement), спрямована на вдосконалення способів медитації, тобто характеризує залучення молитви як таке, що забезпечує почуття безпеки або внутрішнього благополуччя, наприклад, «Молитва допомагає мені зберегти своє життя врівноваженим і щасливим»; 5) субшкала «звичка» (habitual), що характеризує звичку молитись в певні часи дня, наприклад, «Я завжди молюся, перш ніж я лягаю спати»; 6) субшкала «вдячність» (compassionatepetition), яка характеризує застосування молитви, щоб подякувати Богові за відповідь на молитви і допомогти близьким, наприклад, «Я молюся, щоб дякувати за все, що Бог зробив для мене».

Надійність шкал, отриманих в авторській версії опитувальника, варіювала у значенні альфа Кронбаха від 0,62 до 0,95 на нерелігійних вибірках (студенти, хворі на онкологію тощо) (David, 1999). На вибірках респондентів з високою релігійністю (наприклад,

студенти Християнського коледжу) надійність шкал сповіді, просьби та медитації була нижчою і сягала лише показників 0,58, 0,44 та 0,19, відповідно, що пояснюється низьким варіюванням відповідей у високорелігійних (de la Mora, A., 2004).

Методика А. Лукоу представлена 28 пунктами. В оригінальній методиці оцінка пунктів опитувальника здійснюється за 6-бальною шкалою, де 1 – повністю не згодний, 6 – повністю згодний. Ми оптимізували оцінювання до 7 пунктів відповідно до стандартної шкали Лайкерта.

Надійність опитувальника. Першим кроком в обробці отриманих сирих даних була перевірка внутрішньої узгодженості опитувальника. Для цього розраховувалася статистика альфа Кронбаха для шкали, що включає всі 28 пунктів. Величина альфа Кронбаха для шкали із 28 запитань склала 0,683, що є нижчим за мінімально прийняте значення 0,7.

Пункти опитувальника з величинами показника альфа, якщо відповідний пункт буде видалений, представлені в таблиці (див.: табл. 1). Виходячи із значень останнього стовпчика можна бачити, що пункти 5, 10, 12, 14 та 26 погіршують психометричний показник одномоментної надійності. Аналізуючи міри центральної тенденції для цих тверджень, можна помітити, що більшість досліджуваних займають більш крайні (негативні) позиції при відповідях на ці пункти. Стосовно зазначених пунктів респондентичастіше не згодні з відповідними твердженнями. Можна стверджувати, що дані пункти не володіють високою диференційною силою і їх можна виключити із кінцевої версії опитувальника. Видалення цих пунктів привело до збільшення величини альфа Кронбаха, яка становить 0,715 і є прийнятною величиною внутрішньої узгодженості пунктів опитувальника задоволеності потреб у фізичній активності.

Таблиця 1. Характеристика перекладених на українську мову пунктів опитувальника «Шкали молитви» А. Лукоу

Пункти опитувальників А. Лукоу	Адаптований переклад пунктів	Величина альфа-Кронбаха	Шкала
1. When I pray alone, I have a ritual that I adhere to strictly	1. Коли я молюся наодинці, у мене є ритуал, якого я суворо дотримуюся	0,681	P

Молитва як предмет мовленнєвої діяльності та її комунікативний...

2. Through deep prayer I am able to know God better	2. Через проникнену молитву я краще пізнаю Бога.	0,680	М
3. It is important to me totell God about my sinsor faults	3. Для мене важливо розказати Богу про мої гріхи та провину	0,682	С
4. When I pray, I want to share my life with God	4. Коли я молюся, я хочу поділитися своїм життям з Богом.	0,683	С
5. I usually pray for God to make me a better person	5. Я звичайно молюся Богу, щоб стати кращою людиною.	0,716	В
6. I pray to give thanks for all God has done forme.	6. Я молюся, щоб подякувати Богу за все, що Він зробив для мене.	0,684	В
7. When I feel guilty about something, it helps to tell God aboutit.	7. Коли я почуваю провину за щось, молитва допомагає мені сказати Богу про це.	0,681	С
8. When God has answered my prayers, I usually give thanks.	8. Я вдячний Богу за відповіді на мої молитви.	0,680	В
9. My prayer sare like rituals; they have a regular, orderly sequence.	9. Мої молитви як ритуали, вони мають регулярну, упорядковану послідовність.	0,680	Р
10. I usuallysay a prayerbeforeeachmeal.	10. Я читаю молитву перед їжею.	0,680	З
11. I like to say prayers for people about whom I care very much.	11. Я молюся за людей, які важливі для мене.	0,680	В
12. I always pray before I go to sleep.	12. Я завжди молюся перед сном.	0,680	З
13. I must admit that I usually pray to get something.	13. Важливо зазначити, що я зазвичай молюся, щоб отримати щось.	0,682	П
14. Confession is important to me because it helps melead a more respectable life.	14. Сповідь важлива для мене, тому що допомагає вести більш пристойне життя.	0,712	С
15. When I pray, I ask God for special favors	15. Коли молюся, прошу Бога про особливу шану.	0,681	П
16. Prayer helps me keep my life balance dand happy.	16. Молитва допомагає мені тримати життя у балансі і щасті	0,679	М
17. When I pray, I confess to God thethings I should not have done.	17. Коли молюся, я зізнаюсь у речах, що не мав би робити.	0,686	С
18. Usually when I feelunable to help my loved ones, I askGodforhelp.	18. Коли не можу допомогти любимим людям, прошу Бога допомогти.	0,683	В

19. I ask God to help others when I am unable to.	19. Я прошу Бога допомогти іншим, коли сам не можу.	0,681	В
20. When I pray, I have certain words or phrases that I repeat a number of times.	20. Коли молюся, то маю особливі слова та фрази, що повторюю декілька разів.	0,682	Р
21. In my prayers I like to express my recognition for what God grants me.	21. Коли молюся я люблю виражати моє визнання та вдячність Богові за те, що Він дарує мені.	0,683	В
22. Most of my prayers are for God to solve problems.	22. Більшість моїх молитв Богу – для вирішення проблем.	0,683	П
23. When I finish praying, I feel like a better person.	23. Коли закінчую молитися, почуваю себе кращою людиною.	0,682	М
24. I pray for other people.	24. Молюся за інших людей.	0,684	В
25. A morning prayer helps me cope with the world during the day.	25. Ранкова молитва допомагає мені долати повсякденні проблеми.	0,682	З
26. Prayer is a way for me to connect with my inner spirit.	26. Молитва – це спосіб взаємодіяти з внутрішнім духом.	0,721	М
27. When I pray, I feel secure.	27. Коли я молюся, то почуваю себе у безпеці.	0,690	М
28. I pray daily.	28. Я молюся щоденно.	0,683	З

Конструктивна валідність опитувальника. Для виявлення внутрішньої структури методики проводився факторний аналіз. У результаті експлораторного факторного аналізу (з кутовим обертанням було виділено сім факторів, які не корелюють один з одним (0,010–0,017), отже, кінцевий варіант нашої адаптованої методики відрізняється від оригінальної шестифакторної.

Перший фактор (інформативність 11,31%) об'єднав наступні пункти: 17, 7, 3, 4 (також перераховані в порядку убуння факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовим є пункт 17 із найбільшим навантаженням (0,703) «Коли молюся, я зізнаюсь у речах, що не мав би робити.», полягає в тому, що він відображає *молитву як сповідь*.

Другий фактор (інформативність 10,67%) об'єднав наступні пункти: 18, 19, 5, 11, 24 (також перераховані у порядку убуння факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовим є пункт 19 із найбільшим

навантаженням (0,706) «Я прошу Бога допомогти іншим, коли сам не можу.», полягає в тому, що він відображає *молитву як просьбу за інших*.

Третій фактор (інформативність 9,38%) утворили пункти: 6, 8, 21 (представлені в порядку убуння факторного навантаження). Зміст пунктів, що утворили даний фактор, (наприклад, пункт 6(0,741) «Я молюся, щоб подякувати Богу за все, що Він зробив для мене») вказує на те, що він може бути позначений як *фактор молитви як вдячності*.

Четвертий фактор (інформативність 8,36%) об'єдна в наступні пункти: 22, 15, 13 (також перераховані в порядку убуння факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовим є пункт 22 із найбільшим навантаженням (0,683) «Більшість моїх молитв Богу – для вирішення проблем.», полягає в тому, що він відображає *молитву як прохання для себе*.

П'ятий фактор (інформативність 8,17%) об'єднав наступні пункти: 1, 9, 20 (також перераховані в порядку убуння факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовим є пункт 1 із найбільшим навантаженням (0,657) «Коли я молюся наодинці, у мене є ритуал, якого я суворо дотримуюся», полягає в тому, що він відображає *молитву як ритуал*.

Шостий фактор (інформативність 7,30%) об'єднав наступні пункти: 23, 16, 2 (також перераховані в порядку убуння факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовим є пункт 16 (0,633) «Молитва допомагає мені тримати життя у балансі і щасті», полягає в тому, що він відображає *молитву як медитацію*.

Сьомий фактор (інформативність 14,17%) об'єднав наступні пункти: 28, 25, 12, 10. Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовим є пункт 28 із найбільшим навантаженням (0,606) «Я молюся щоденно», полягає в тому, що він відображає *молитву як звичку*.

Таким чином, кінцева версія опитувальника «Шкала молитви» містить такі субшкали – молитва як сповідь (4 пункти), молитва як просьба за інших (5 пунктів), молитва як вдячність (3 пункти), молитва як просьба для себе (3 пункти), молитва як ритуал (3 пункти), молитва як медитація (3 пункти) та молитва

як звичка (4 пункти). Дана психодіагностична методика відповідає сучасним вимогам до психометричного обґрунтування особистісних опитувальників. На відміну від оригінальної методики, пункти шкали просьби розбилися на два незалежні фактори, які пояснюють молитву як просьбу за інших та молитву як просьбу за себе.

Побудова нормативної шкали. В таблиці 2 представлені описові статистики «Шкали молитви».

Таблиця 2. Описові статистики адаптованої «Шкала молитви»

Показники	Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Стандартне відхилення
Молитва як сповідь	17,31	4	28	6,78
Молитва як просьба за інших	22,34	5	35	9,04
Молитва як вдячність	10,54	3	21	4,32
Молитва як прохання для себе	9,78	3	21	5,02
Молитва як ритуал	11,43	3	21	4,23
Молитва як медитація	10,86	3	21	4,58
Молитва як звичка	16,89	4	28	8,33
Сумарний показник потреби у молитві	98,12	25	175	35,43

При розбивці на три інтервали граничні значення норми для показників «молитви як сповіді» та «молитви як звички» становлять 9–23 бали, для субшкали «молитви як просьби за інших» – 12–28 балів, для інших субшкал – 7–16 балів. Для сумарного показнику потреби у молитві нормативні значення становлять 70–120 балів.

Ретестова надійність опитувальника. Повторне тестування однієї і тієї ж вибірки (60 осіб) було проведено з інтервалом у два тижні. Кореляція між результатами першого та другого тестування виявилася на рівні $r=0,862$, що свідчить про високу ретестову надійність опитувальника.

Конвергентна та дискримінативна валідність «Шкали молитви» перевірялась шляхом визначення кореляційних зв'язків показників субшкали молитви з показниками релігійних допінгів (Kuznetsov, 2017) та методики діагностики індивідуальної релігійності І. Мягкова та співавторів (Мягков, Щербатых, Кравцова, 1996). Встановлено високу конвергентну валідність методики, про що свідчать позитивні статистично значущі зв'язки між субшкалами «молитви-сповіді» (0,36, $p<0,0001$), «молитви-

просьби за інших» (0,43, $p < 0,0001$) з показниками копінгу «релігія як ресурс почуття комфорту», між субшкалами копінгу «релігія як ресурс світогляду та пошуку смислу» і субшкалами «молитви-сповіді» (0,41, $p < 0,0001$), «молитви-просьби за інших» (0,52, $p < 0,0001$), «молитви-вдячності» (0,39, $p < 0,0001$), «молитви-просьби для себе» (0,55, $p < 0,0001$).

Про високу дискримінативну валідність свідчать відсутність статистично значущих зв'язків між субшкалами молитви та показниками індивідуальної релігійності ($p > 0,05$).

Отже, виокремлення в аналізованій методиці типів молитви як різновидів релігійного тексту здійснено на основі експериментального виділення таких комунікативних намірів, як сповідь, вдячність та просьба. В результаті нашої експериментальної апробації комунікативний намір, пов'язаний із просьбою виявився розподілений на два окремих фактори, а саме: молитва як просьба за інших та молитва як просьба за себе. Психолінгвістично виокремити відмінність одного типу молитви від іншого виявляється можливим за такою ознакою молитовного тексту, як його комунікативний намір.

Висновки

Молитва відповідає ознакам мовленнєвої діяльності, оскільки вона є текстом релігійного змісту, який може бути предметом продукції чи рецепції. Аспект молитви як мовленнєвої діяльності виявляється тоді, коли вона розглядається як специфічний текст духовно-релігійного характеру. Проте таке визначення молитви не суперечить тому, що вона може розглядатись і як акт комунікації, оскільки, з одного боку, мовлення має комунікативну функцію і є засобом реалізації комунікативної діяльності. Множинність комунікативного наміру молитовного тексту є підставою для класифікацій типів молитви (молитва-просьба, молитва-вдячність, молитва-медитація тощо), які складають основу для створення багато шкального психологічного інструментарію. Адаптований україномовний варіант психодіагностичного опитувальника для дослідження комунікативних намірів молитви показав високу валідність та надійність. Сім субшкал методики («молитва як сповідь», «молитва як просьба за інших», «молитва як вдячність», «молитва як просьба для себе», «молитва як ритуал», «молитва як

медитація» та «молитва як звичка») дають можливість всебічно розкрити місце та роль типів молитви у релігійній комунікативній поведінці людини. Запропонований адаптований матеріал методики може служити матеріалом для психолінгвістичних досліджень релігійного дискурсу.

Література

- Василюк Ф.Е. Переживание и молитва. Опыт общепсихологического исследования. Москва : Смысл, 2005. 190 с.
- Засєкіна Л.В. Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Психолінгвістика*. 2008. Вип. 1. URL: <http://psychling.phdpu.edu.ua/images/arhive/1-2008/4.pdf>
- Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ., 2009. 512 с.
- Москалець В.П. Психологія релігії. Київ : Академвидав, 2004. 240 с.
- Мягков И.Ф., Щербатых Ю.В., Кравцова М.С. Тест «Психологический анализ уровня индивидуальной религиозности». *Психологический журнал*. 1996. Т. 10. № 6. С. 120–122.
- Савелюк Н.М. Психолінгвістичні особливості молитви як основного жанру релігійного дискурсу. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2015. Вип. 18(1). С. 99–110.
- Спилка Б., Лэдд К.Л. Психология молитвы. Научный подход. Харьков : Гуманитарный центр, 2015. 256 с.
- Beckman, R.J. (1995). *Prayer: beginning conversations with God*. Minneapolis, MN: Augsburg.
- David, J.P. (1999). Structure of Prayer Scale. In P.C. Hill & R.W. Hood (Eds.), *Measures of Religiosity* (pp. 70–72). Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- dela Mora, A. (2004). The God factor: the role of religious involvement on depression, health, and well-being. *Dissertation Abstracts International*, 65(06), 3221B. (UMI No. 3136303).
- Hallesby, O. (1975). *Prayer*. Minneapolis, MN: Augsburg.
- Foster, R.J. (2002). *Prayer: finding the heart's true home*. San Francisco: Harper.
- Janssen, J.A., Prins, M.H., Van Der Lans, J.M., & Baerveldt, C. (2000). The structure and variety of prayer: an empirical study of Dutch youth. *Journal for the scientific study of religion*, 29, 99–107.
- Kuznetsov, O.I. (2017). Religiousness: Components, Types and Coping Strategies. *Science and education*, 11, 70–75. doi: 10.24195/2414-4665-2017-11-9
- Luckow, A., Ladd, K., Spilka, B., McIntosh, D.N., Parks, C., & La Forett, D. (1997). *The structure of prayer*. Un published manuscript, University of Denver, Denver, CO.
- McCullough, M.E., & Willoughby, B.L. (2009). Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications. *Psychological Bulletin*, 135(1), 69–93. doi: 10.1037/a0014213.
- Pargament, K.J., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1998). Religion and the problem-solving process: three styles of coping. *Journal of the scientific study of religion*, 27, 90–104.

- Poloma, M.M., & Pendleton, B.F. (1989). Exploring types of prayer and quality of life: A research note. *Review of Religious Research*, 31(1), 46–53.
- Strong, A.L. (2009). *The Psychology of Prayer*. Charleston: BiblioBazaar.
- Watts, F., & Williams, M. (1988). *The psychology of religious knowing*. Cambridge, UK: Cambridge university press.

References

- Beckman, R.J. (1995). *Prayer: beginning conversations with God*. Minneapolis, MN: Augsburg.
- David, J.P. (1999). Structure of Prayer Scale. In P.C. Hill & R.W. Hood (Eds.), *Measures of Religiosity* (pp. 70–72). Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- dela Mora, A. (2004). The God factor: the role of religious involvement on depression, health, and well-being. *Dissertation Abstracts International*, 65(06), 3221B. (UMI No. 3136303).
- Foster, R.J. (2002). *Prayer: finding the heart's true home*. San Francisco: Harper.
- Hallesby, O. (1975). *Prayer*. Minneapolis, MN: Augsburg.
- Janssen, J.A., Prins M.H., Van Der Lans, J.M., & Baerveldt, C. (2000). The structure and variety of prayer: an empirical study of Dutch youth. *Journal for the scientific study of religion*, 29, 99–107.
- Karpenko, Z.S. (2009). *Aksiologichna psykholohia osobystosti [Axiological psychology of personality]*. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV [in Ukrainian].
- Kuznetsov, O.I. (2017). Religiousness: Components, Types and Coping Strategies. *Science and education*, 11, 70–75. doi: 10.24195/2414-4665-2017-11-9
- Luckow, A., Ladd, K.L., Spilka, B., McIntosh, D.N., Parks, C., & LaForett, D. (1997). *The structure of prayer*. Un published manuscript, University of Denver, Denver, CO.
- McCullough, M.E., Willoughby, B.L. (2009). Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications. *Psychological Bulletin*, 135(1), 69–93. doi: 10.1037/a0014213.
- Moskalets, V.P. (2004). *Psykholohiarelihiy [Psychology of religion]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Pargament, K.J., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1998). Religion and the problem-solving process: three styles of coping. *Journal of the scientific study of religion*, 27, 90–104.
- Poloma, M.M., & Pendleton, B.F. (1989). Exploring types of prayer and quality of life: A research note. *Review of Religious Research*, 31(1), 46–53.
- Savelyuk, N.M. (2015). Psykholinhvistychni osoblyvosti molitvy yak osnovnoho zhanru relihiynoho dyskursu [Psycholinguistic features of prayer as the main genre of religious discourse]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, 18(1), 99–110 [in Ukrainian].
- Spilka, B., & Ladd, K. (2015) *Psikhologiya molitvy. Nauchnyy podkhod [Psychology of prayer. A Scientific approach]*. Kharkiv: Humanitarian center [in Ukrainian].
- Strong, A.L. (2009). *The Psychology of Prayer*. Charleston: BiblioBazaar.
- Vasyliuk, F.Ye. (2005). *Perezhyvanie I molitva. Opyt obshchepsikhologicheskogo issledovania [The experience and prayer. Experience of general psychological studies]*. Moscow: Smysl [in Russian].

- Watts, F., & Williams, M. (1988). *The psychology of religious knowing*. Cambridge, UK: Cambridge university press.
- Zasekina, L.V. (2008). Tendentsiyi rozvytku vitchyznyanoyi psykholinhvistyky: metodolohichny yohlyad problem ta okreslennya shlyakhiv y ikh vyrishennya [Trends in the development of domestic psycholinguistics: methodological review of problems and outline ways to solve them]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics, 1*. URL: <http://psychling.phdpu.edu.ua/images/arhive/1-2008/4.pdf> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито феномен молитви як форми комунікації людини з Богом. Показано, що молитва як предмет мовленнєвої діяльності виступає провідною формою релігійного дискурсу. На основі аналізу визначень та класифікацій молитви у психологічних та психолінгвістичних дослідженнях, автором зроблено висновок про широку варіативність комунікативного наміру молитви і підкреслено значний евристичний потенціал методики психодіагностики молитви для виявлення індивідуальних особливостей молитовних звернень. Зазначається, що визначені у дослідженнях М. Полома, Н.М. Савелюк, Б. Спілки, Р. Фостера та інших вчених типи молитви («молитва-просьба для себе та інших», «молитва-вдячність», «молитва-медитація», «молитва-ритуал» тощо) складають основу для створення багатомасштабного психологічного інструментарію. Адаптований україномовний варіант психодіагностичного опитувальника А. Лакоу для дослідження комунікативних намірів молитви показав високу валідність та надійність. Результатом адаптації методики на україномовній вибірці стала трансформація її внутрішньої будови: на відміну від шестифакторної англійської версії оригінальної шкали у представленій методиці виявлено сім субшкал. Показані у статті субшкали опитувальника («молитва як сповідь», «молитва як просьба за інших», «молитва як вдячність», «молитва як просьба для себе», «молитва як ритуал», «молитва як медитація» та «молитва як звичка») дають можливість всебічно розкрити місце та роль типів молитви у релігійній комунікативній поведінці людини, розкрити комунікативний намір звернення до Бога. У статті подані твердження за усіма 25 пунктами кінцевого варіанту опитувальника, а також нормативні значення для субшкал. Підкреслено, що адаптований матеріал методики може служити матеріалом для психолінгвістичних досліджень релігійного дискурсу.

Ключові слова: молитва, комунікативний намір, мовленнєва діяльність, релігійність, релігійний дискурс.

Хомуленко Тамара, Кузнецов Алексей, Фоменко Екатерина. Молитва как предмет речевой деятельности и её коммуникативное намерение

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается феномен молитвы как формы коммуникации человека с Богом. Показано, что молитва как предмет речевой деятельности выступает ведущей формой религиозного дискурса. На основе анализа определений и классификаций молитвы в психологических и психолингвистических исследованиях, автором сделан вывод о широкой вариативности коммуникативного намерения молитвы и подчеркнута значительный эвристический потенциал методики психодиагностики молитвы для выявления индивидуальных особенностей молитвенных обращений. Отмечается, что определенные в исследованиях М. Полома, Н.М. Савелюк, Б. Спилки, Р. Фостера и других ученых типы молитвы («молитва-просьба для себя и других», «молитва-благодарность», «молитва-медитация», «молитва-ритуал» и проч.) составляют основу для создания многошкального психологического инструментария. Адаптированный украиноязычный вариант психодиагностического опросника А. Лакоу для исследования коммуникативных намерений молитвы показал высокую валидность и надежность. Результатом адаптации методики на украиноязычной выборке стала трансформация ее внутреннего строения: в отличие от шестифакторной англоязычной версии оригинальной шкалы в представленной методике выявлено семь субшкал. Показанные в статье субшкалы опросника («молитва как исповедь», «молитва как просьба о других», «молитва как благодарность», «молитва как просьба для себя», «молитва как ритуал», «молитва как медитация» и «молитва как привычка») дают возможность всесторонне раскрыть место и роль типов молитвы в религиозном коммуникативном поведении человека, раскрыть коммуникативное намерение обращения к Богу. В статье представлены утверждения по всем 25 пунктам конечного варианта опросника, а также нормативные значения для субшкал. Подчеркнуто, что адаптированный материал методики может служить материалом для психолингвистических исследований религиозного дискурса.

Ключевые слова: молитва, коммуникативное намерение, речевая деятельность, религиозность, религиозный дискурс.